

Mustafa Kemal Atatürk'ün Politik Ekonomi Yönetimine Dair Bir Analiz: “Yönetim Bilimi İlkeleri” Açısından

Özgür Üzelakçıl*

Giriş

Çalışma Mustafa Kemal Atatürk'ün “iktisadi devlet” tahayyülünün nasıl bir egemen söylem haline dönüştüğünü araştırırken, diğer taraftan Atatürk'ün *iktisadi devlet* hedefine ulaşmak için oluşturduğu politik ekonomiye dair söylemlerini, yönetim biliminin temel işlevlerini (planlama, örgütleme, yöneltme, eşgüdüm ve denetim) kullanarak meta-söylem haline getirdiğini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle Mustafa Kemal'in 1920-1930 dönemleri arasında hâkim olan düşüncesinin arkasında, ekonomik anlamda yeni bir yaklaşımı araması yatmıştır.

Her şeyden önce yabancılara verilen imtiyazlar ile ekonomik yönden bağımlı olan bir Osmanlı yönetim anlayışı içinde eksik olan yerli bir burjuva sınıfının yokluğu ve sadece toprağa bağımlı olan bir halk ile zayıf bir eşrafa sahip bir yapı vardı.¹ Bu durum; cuma günleri Türk bayrağının yalnız daire direklerinde görüldüğü ve yontma taştan yahut betondan olan bankalar ile iş yerlerinin farklı bayraklarla asılı olduğu, şeklindeki izlenimlerle vurgulanmıştır.² Osmanlı toplumunda zayıflayan ekonomik kaynaklardan dolayı artan dış borçlanmalar ve dolayısıyla dış devletlerin müdahalesi, açık pazar durumuna evrilen bir süreci beraberinde getirmiştir.³ Böylece Osmanlı devleti kendi milletinin ihtiyaçlarına cevap veremez bir duruma gelmiştir. Öyle ki; demiryolu veya okul yapımı gibi işlerde dış ülkelerden

* Dr., Gelir Uzmanı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Gelir İdaresi Başkanlığı, Adana/TÜRKİYE, ozguruzel101@hotmail.com

1 Emre Kongar, *Atatürk Üzerine*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, Yedinci Basım, s. 101.

2 Sinan Meydan, *Akl-ı Kemal: Atatürk'ün Akıllı Projeleri*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2018, C III, 4. Baskı, s. 77.

3 Ceyhan Atuf Kansu, *Kemalizmi Anlamak: Devrimcinin kan damarı, halkın yüreğine bağlıdır*, Telgrafname Yayınları, Ankara 2020, s. 41.

izin alınması gereken ve borçlarının faizlerini bile ödeyemeyecek duruma gelen müflis bir hal vardı.⁴ Kurtuluş Savaşı'nda yabancılar fabrikalar, demir yolları, bankalar, telgraf hatları gibi unsurlara el koymuş ve dolayısıyla Cumhuriyet yönetimine önemli miktarda borç kalmıştı.⁵ Bu sebeple, Lozan görüşmelerinde ana müzakere başlığı kapitülasyonların kayıtsız şartsız kaldırılması olmuştur. Artık iktisadi anlamda tam bağımsız ve kendi kendine yetebilen bir ekonomik yapı hayali kuruluyordu. Bu hayali gerçekleştirecek olan ise, Mustafa Kemal'in ortaya koyacağı "iktisadi devlet" olma gayesiydi.

Bu noktada iktisadi devlet fikrinin gerçekleşeceği sistem açısından, devletçilik ve liberal ekonomi arasında derin bir tartışma çıkmıştı.⁶ Mustafa Kemal'in fikrindeki "iktisadi devlet" ile ifade edilen söylemin nasıl yorumlanabileceği ve hangi ekonomik sistem içinde sınıflandırılabileceği araştırma sorusuna yeni bir boyut eklemiştir. Bu manada toplumun her boyutunda kabul edilerek bir nevi meta-söylem haline gelen ekonomik modelin (Kemalist, devletçi model-mutedil devletçi veya karma) perde arkasını anlayabilmek için, Michel Foucault'nun söylem analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Foucault'nun söylev analizinde; bir konuya dair düşünceler, davranışlar ve konuşmalar ortaya konulmuş ve kullanılan söylemlerin ana anlamlarına odaklanılmıştır. Akabinde Mustafa Kemal Atatürk'ün politik ekonomi yönetimine dair söylemleri ile yönetim bilimi ilkeleri arasındaki ilişkilere yer verilmiştir. Dolayısıyla Foucault'nun söylev analizinde izlediği metodoloji takip edilerek, Mustafa Kemal'in politik iktisat tanımı içinde kavramları nasıl kullanıldığı incelenmiştir. Sonuçta; iktisadi devlet kavramıyla ortaya konulan yaklaşım, yönetim bilimi prensipleri izlenerek, söylemsel bir nesne haline getirildiği söylenilebilir. Böylece meta-söylemin inşa süreci, bu kavramın çatısı altında somutlaştırılmıştır. Görünürlük kazanan söylemsel nesnenin meta-söylem durumuna gelmesi, bu sürecin eylemlerle desteklenmesiyle gerçekleşmiştir. Bunun önemli bir örneğini Lozan Barış görüşmeleri içinde savunulan, liberal ekonomiye sahip devletlerle eşit şartlarda olma isteği ve ekonomik bağımsızlık fikri oluşturmuştur. Nihayetinde eylemlerle desteklenen iktisadi devlet olma söylemi, milli ekonomi yaratma arzusuyla toplumsal yapıda var olan farklı özneler eliyle konumlandırılmıştır. Sonuçta Mustafa Kemal Atatürk'ün söylemlerindeki açıklamalar ve kavramlar arası ilişkiler, yönetim

4 Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s. 475.

5 Meydan, *age.*, s. 77.

6 Kongar, *age.*, s. 96.

bilimi ilkeleri çerçevesinde, iktisadi devlet tahayyülünün nasıl meta-söyleme dönüştüğü göstermiştir.

Kuramsal Çerçeve ve Metodoloji

Foucault söylem analizinde söylenenleri basit yazıdan çıkarılan ifade'ye (statement) öncelik tanımaktadır. İfade'ye sadece dilsel olarak değil, işlevsel olarak bakılır. İfade, kelime ve şeylerin manasıyla kesiştiği bir söylemsel bağlantı kutusu (discursive junction-box) içinde belli güçlere ilişkin çağrışımlar yapar.⁷ Bu çerçevede ifade kullanıldığı koşullar kapsam ve işlevine göre anlam taşır. İfadenin verdiği anlam ile tanımlanan şey bir nesne haline gelerek dışsal bir alana dahil olarak, söylemsel nesne'ye dönüşecektir.⁸ Söylemsel nesne, bu anlamda, belli uygulamaları görmek ve kodlamak için belli yollar bulabilecektir. Nesneyi oluşturan söylem aynı zamanda bilgi ve pratikleri oluşturarak, aslında nesneyi disipline edecektir.⁹ Foucault'nun söylem analizi diğerlerinden farklı olarak örgüt düzeyinde dile tarihsel arka plandan bakmaktadır. Ona göre; söylem, denetim altında ve örgütlü bir prosedürün çıktısıdır.¹⁰ Dolayısıyla; Foucault'nun söylem analizinin metodolojisi şöyle ifade edilebilir:

İlk aşama: nesnelere nasıl sorunsallaştırılır? Burada sosyal bir sorun varlığı gerekir. İkinci aşamada, baz alınan nesneye ilişkin tanımlamaların nasıl yapıldığına bakılır. Yani nesnelere nasıl oluşturulmuştur. Üçüncü aşamada, nesnelere nasıl düzenlenmiş olduğu ve onlara nasıl etki edildiği incelenir. Dördüncü aşamada ise tarihsel süreçte nesnenin nasıl yer edindiğine, tanımlandığına bakılır. Beşinci aşamada ise, nesnelere nüvesi olan ifadeler nasıl ve ne zaman değiştiği önem kazanır. Altıncı ve son aşamada ise dokümanlar toplanır.¹¹

- Yukarıdaki sürece bakıldığında söylemin bireylerden ve kurumlardan bağımsız olarak sistem\düzenleyiciler tarafından bir amaca tahsis

7 Linda Graham, J., "Discourse analysis and the critical use of Foucault", *In The Australian Association of Research in Education Annual Conference*, 2005, s. 7, <https://eprints.qut.edu.au/2689/1/2689.pdf>, son erişim tarihi: 06.11.2022.

8 Linda, *age.*, s. 8.

9 Linda, *age.*, s. 10.

10 Michael Arribas Ayllon, Valerie Walkerdine, *Foucauldian discourse analysis*, The Sage Handbook of Qualitative Research in Psychology, 2017, s. 114, <https://www.researchgate.net/publication/336871927>, son erişim tarihi: 06.11.2022.

11 Ayllon, Walkerdine, *age.*, s. 116-117.

edilerek, iktidarın sistem içinde açık rızaya gerek kalmadan varlığı korunur. Bu anlamda söylem iktidarı üretilebilir, güçlendirebilir ya da zayıflatabilir.¹² Dolayısıyla söylem, kullandığı ritüeller, gelenekler ve değerler gibi unsurlarla meşruiyet kazanabilecek,¹³ iktidarın her yerdeliğini anlamak için kullanılacak ve iktidarın topluma nüfuz etmesini içselleştirebilecektir. Kısaca hakikat artık söylemden ne algılandığına bağlı olarak değişecektir.¹⁴ Bu noktada söylemleri kontrol edenlerin içirme veya dışlama yapabilme gücüyle hangi gerçekleri, tabuları veya öğeleri içereceği sorunu doğacaktır.¹⁵ Çünkü söylemlerin merkezinde iktidar vardır. Ve bu güç, bilgiyi de üretendir. Onun terimleri ve ifadeleri nasıl tanımladığına bağlı olarak söylemler, meta-söylem haline gelebilecektir.¹⁶ Bu manada toplumda hakikat üretilirken zorlamalar kaçınılmazdır. Dolayısıyla “hakikatin ekonomi politığının” beş özelliği bulunacaktır.

“İlk olarak, hakikat kendini üreten kurumların merkezinde görülür. İkinci olarak hakikat ekonomik ve politik alanın etkisindedir. Üçüncü olarak hakikat toplumsal yapının iletişim kanallarında dolaşan bir nesne haline gelir. Dördüncü olarak, hakikat devlet, üniversite, ordu veya medya gibi yapılarda şekillenip dağıtılır. Son olarak ise; hakikat toplumsal ve siyasal boyutta tartışılan ve çatışmaya dönüşebilen bir problemdir”.¹⁷

Son tahlilde iktidar söylemin devam ettiği sürece onla birlikte olan bir unsur olarak, üreticisi veya kaynağı değildir. İktidar ise hâkim söylem ve içerdiği nesne içinde varlık gösteren öznesini yönlendirebilecektir.¹⁸ Söyleme dair

12 Michel Foucault, *Power/Know-ledge: Selected Interviews&Other Writings 1972-1977*, ed. Colin Gordon, trans., Colin Gordon, Leo Marshall, John Mephram, Kate Soper, Penheam Books, Newyork 1980, p. 133.

13 Ayllon, Walkerdine, *age.*, s. 114-115.

14 Ayllon, Walkerdine, *age.* s. 7

15 Stahl, Carsten., Bernd, “Whose discourse? A comparison of the Foucauldian and Habermasian concepts of discourse in critical IS research”, *AMCIS 2004 Proceedings*, 2004, s. 4330, https://www.academia.edu/3088219/Whose_Discourse_A_Comparison_of_the_Foucauldian_and_Habermasian_Concepts_of_Discourse_in_Critical_IS_Research, Son Erişim Tarihi: 06.11.2022.

16 Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar-1*, çev. Işık Ergüden- Osman Akınhay, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, Üçüncü Basım, s. 72.

17 Foucault, *Power/Know-ledge*, s. 131; Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar-1*, s. 82.

18 Foucault, *Power/Know-ledge*, s.133; Foucault, Michel, *Özne ve İktidar, Seçme Yazılar-2*, çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014, Dördüncü Basım, s. 63

olan bu süreç, Foucaultcu söylem analizini eliyle 6 aşamada tanımlanmıştır. Buna göre:

İlk aşama *söylemsel yapıların* belirlenmesidir. Bu aşamada söylemsel nesneye can veren tüm cümleler örtük ya da açık şekilde belirlenir. İkinci aşamada ise, *söylemler aşaması ile* aynı söylemsel nesne farklı yollardan kurulabilir. Burada söylemsel nesnenin farklı söylem inşaları tespit edilebilir. Üçüncü aşama ise *eylem yönelimi* aşamasıdır. Burada farklı söylemlerle neyin kazanıldığı veya amaçlandığı netleştirilir. Bir söylemin görevine ve diğer söylemlerle ilişkisine bakılır. Dördüncü aşamada ise; *konumlandırmalar* yapılır. Söylemsel inşaların özetlediği özne konumlarına odaklanılır. Beşinci aşamada *pratikler* ortaya çıkarılır. Söylemler yapılardan oluşan hangi eylemler türetilmiştir. Söylem eylem ilişkisine bakılır. Son aşamada ise, *öznelilik* temellidir. Özne konumlarında, potansiyel olarak neler hissedilebilir, düşünülebilir ve yaşanabilir? Diğer ifadeyle söylem ilişkisi çerçevesinde açığa çıkan *öznelerin deneyimlerine* odaklanılır.¹⁹

Yukarıda izah edilen metodoloji izlenerek, çalışmada Mustafa Kemal'in iktisadi devlet gayesinin meta-söylem haline gelme sürecine ışık tutulacak ve bu olaylar akışı yönetim bilimi prensipleriyle yorumlanmaya çalışılacaktır.

Mustafa Kemal'in Pozitif Bilim Anlayışına Etki Eden Gelişmeler

Tarihsel süreç içinde gelişen ve değişen kamu yönetimi içinde en payı kamu ekonomisi almıştı. Öyle ki artan isteklere cevap vermede yetersiz kalan feodal yönetimlere ve erken dönem modern devlet yapılarına bir kılavuz olarak, J.J. Rousseau tarafından dile getirilen politik ekonomiye dair görüşler daha fazla önem arz etmeye başlamıştır. Rousseau'nun bu görüşleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Politik Ekonomi'nin ilk amacı önder ile halk arasında çıkar birliğini sağlamaktır. Buna devletin ekonomisi denir. Hükümet ile halk arasında görüş ayrılığı olabilir ki burada politik iktisat var olur. Dolayısıyla, kamu özgürlüğü ile hükümetlerin yetkisi arasında bir denge olmalıdır. Bireysel özgürlükler ile kamu çıkarı birbirini ihlal etmemelidirler. Mülkiyet özgürlüğüne verilen önem gibi. Bu manada ideal yasa özgürlük ve denetim dengesini sağlamalıdır. Bunun içinde önderin yasalara uyması elzemdir. Böylece yasalara itiat zorla değil us ile olacaktır. Ve yasalar saygı gerçekleşecektir.²⁰

19 Ayllon-Walkerdine, 2017, s. 117-118.

20 Jean Jacques Rousseau, *Sanatlar ve Bilimler Üzerine Söylem-Politik Ekonomi Üzerine Söylem*,

Mustafa Kemal'in iktisadi devlet yönetiminde kullandığı kamu yararı, toplumsal refahın artırılması ve tam bağımsızlık gibi ilkeler göz önünde bulundurulduğunda, Rousseau'nun politik ekonomiye dair görüşlerinde de bu kavramların kullanıldığı görülebilecektir.

Mustafa Kemal'in pozitivist yaklaşımı söylem ve pratikleriyle nasıl desteklediğini, *Nesnellik, Araştırma, Sorgulayıcılık ve Kavramları Açıklıkla Tanımlayabilme*²¹ gibi unsurlara verdiği anlamla irdeleyebiliriz. Öncelikle nesnellik açısından “*ulusa ait işler, ulustan gizlenemez*” sözüyle, şeffaflığa verdiği önemi göstermiş,²² ardından 1933 tarihli üniversite reformunda üniversitelerimizin batının araştırma geleneklerine ayak uydurmalarını tavsiye etmesiyle araştırma unsuruna dikkat çekmiş ve demokratik düzende “*kamu yararının her gün, yeniden yeniye özgürce tartışılabilmesi*” ifadesiyle sorgulayıcılık hususunu vurgulayarak, tüm bunlara kapı açacak olan Cumhuriyeti sistemini öne çıkarmıştır.²³ Son olarak, kullandığı kavramları açıklayabilme kabiliyetine açısından “*Türk ulusu! 15 yıldan beri başarı sözü veren birçok sözlerimi işittin. Mutluyum ki bu verdiğim sözlerin hiçbirinde ulusumun hakkımdaki güvenini sarsacak bir isabetsizliğe uğramadım*”²⁴ diyerek, sorumluluk duygusunu ve kararlarındaki isabetliliği göstermiştir. Bu söylemlerden, Atatürk'ün düşünce yapısına etki eden bazı gelişmelerin olduğu açıktır.

Örneğin; Atatürk'ün I. Dünya savaşında Sultan Vahdettin ile Almanya'ya gitmesi ve sonra bir böbrek rahatsızlığı tedavisi için Viyana ziyareti yapması, onun Batı'ya ilişkin bir fikir sahibi olmasına katkı sağlamıştır.²⁵ Önemli olan ise Atatürk'ün, Batı yanlısı ve taklitçilik zihniyetine dayamadan ülkesinin toplumsal durumuna göre kuralları ve bu kurallara göre işleyecek mekanizmaları geliştirmeye çalışması olmuştur. Kısaca Halkçılık ilkesiyle, Batıdaki sınıfsal çatışmaların açtığı sorunları kaldırmaya çalışırken; laiklik ilkesiyle de bilimsel anlayışın önündeki engelleri kaldırmayı çabalamış ve bunu işletecek sistem olarak da Cumhuriyet'i kurgulamıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet içinde istenilen kalkınma hamlesini pozitivist bir yaklaşımla savunmuştur.

çev. Aziz Yardımlı, İdea Cep Kitapları, 1. Baskı, İstanbul 201, s. 52-89.

21 Özer Ozankaya, *Cumhuriyet Çınarı*, Kültür Bakanlığı Atatürk Dizisi\42, Ankara 1995, s.7

22 Ozankaya, *age.*, s.8.

23 Ozankaya, *age.*, s. 9.

24 Ozankaya, *age.*, s.10.

25 Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge yayınevi, Ankara 2001, s. 107.

Bu çerçevede; bilimsel bir yönetim felsefesiyle planlama, personel alma, örgütlenme, yöneltme, eşgüdüm ve denetim şeklinde ifade edilen öğeleri²⁶ kullanarak sınırlı kaynak ve emekleri esas amaca sevk edebilen iyi yönetici²⁷ tabirini, Atatürk hayata geçirmiştir. Bu manada bir eyleme başlarken, hedeflerin ve beklentilerin *plan* kavramıyla, belirlenen amaçlar ile bunlara ulaşmayı sağlayacak araçların ve olanakların seçimindeki süreç ise *planlamayla*²⁸ olabileceğini önceden kestirmiştir. Bu amaçla gerekli mali kaynakların sağlanması ve programların yıllık bütçe haline sokulmasını sağlayan *bütçeleme işlevi*²⁹ ile *karar vermede planlı olarak sorun çözüleceği*³⁰ prensiplerine uyarak bütçeleme, karar verme ve sorun çözme işlevlerini olaylar silsilesi içinde kullanmıştır.

Örgütlenme süreciyle çalışanlar arasındaki ilişkilerin vurgulandığı³¹ ve bu doğrultuda *personel yönetimi ve isteklendirme* işlevlerinin gerçekleştirildiği³² kabul edilmektedir. Bu yapılırken, *yöneltme* işleviyle personele karar ve politikaları bildirme ve bunlara ilişkin emirler verme faaliyeti³³ de yapılır. Böylece insanlar çabalarını zaman bakımından birleştirir, birbirlerini tamamlayarak *eşgüdüm*³⁴ sağlarlar. Fakat çalışanlar birbirlerinin çalışmalarından haberdar olabilmesi açısından *iletişim* sistemine gerek duyarlar.³⁵ Böylece, planların eldeki kaynak ve olanaklarla ne ölçüde gerçekleştirilebildiği ve amaçlara hangi ölçüde ulaşılabilirdiğini ortaya koyacak olan *denetim* işlevi de³⁶ oluşacaktır. Fakat denetim işlevinde, sonuçların hangi *ölçüt, yöntem ve kurallara* göre değerlendirildiği önemlidir. En nihayetinde de denetimler sonucunda aksaklıklar düzeltilebilecek ve örgüt içinde *kendini ve yönetimi geliştirme* aşaması oluşarak, çevreye uyum sağlanabilecektir.³⁷ Dolayısıyla yönetimin temel işlevleri, özel ve kamusal alan gözetmeden, toplumsal hayatın ekonomik, eğitim, savunma ve bilim gibi tüm boyutlarını

26 Kurthan Fişek, *Yönetim*, SBF Yayını, Ankara 1979, s. 1.

27 William Newman, *Yönetim-Sevki ve İdare*, çev. Kenan Sürgit, SBF Yayınları, Ankara 1979, s.1.

28 Tamer Koçel, *İşletme Yöneticiliği*, Beta Yayınevi, 9. Baskı, İstanbul 2003, s. 124.

29 Tayfur Özşen, *Kamu Yönetimi Ders Notları*, Mersin 2001-2002, s. 32.

30 Özşen, *age.*, s.33

31 Newman, *age.*, s. 5.

32 Newman, *age.*, s. 34.

33 Bülent Tokat-Derya Şerbetçi, *İşletmecilik Bilgisi*, İstanbul 1998, s. 188.

34 Tokat, Şerbetçi, *age.*, s.193

35 Tokat-Şerbetçi, *age.*, s. 193.

36 Özşen, *age.*, s. 37.

37 Özşen, *age.*, s. 39.

etkilemiştir.³⁸ Bu çerçevede, Atatürk İnkılâplarının temel fikir kaynaklarından birinin pozitif bilim olduğu³⁹ ve hatta Osmanlı'yı kurtarmaya çalışırken de Mustafa Kemal'in bu yönde hareket ettiği açıktır.⁴⁰ Bunu Mustafa Kemal'in "dünyada her şey için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir..."⁴¹ cümlesinde pozitivismeye verdiği önemde görebiliriz. Söylemlerine ilaveten 14 ve 16. Yüz yılların başlarında *Rönesans* (yeniden doğma) hareketi ile ilk çağın klasik kültür yaratıcısı Greko-Latin eserlerinin kitlelere öğretilmesi hareketini Türkiye'ye uyarlanmıştır.⁴² Akabinde "*Reformasyon*" düşüncesinin etkisiyle, Atatürk bu gelişmeyi anayasal düzeyde ülke şartlarına laiklik ilkesiyle getirmiş ve hümanizmden etkilenecek "kurtuluş zaferi" söylemini, "*mazlum milletler için emsal*"⁴³ niteliğinde görerek tanımlamıştır. Öyle ki bilime verdiği önemle ilgili olarak, dönemin üniversitelerini batının araştırma geleneklerine ayak uydurması ve onlara erişebilmesi için Hitler rejiminden kaçan beyin gücünden, başta İstanbul Üniversitesi olmak üzere yararlanılmasında⁴⁴ hiçbir çekince duymamıştır.

Mustafa Kemal'in İktisadi Devlet Yönetimine Dair Bir Analiz

Genel anlamda pozitif bilime verdiği önem üzerinde durulan bir önceki bölümden farklı olarak, bu bölümde daha özel bir alan içine girilerek, yönetim biliminin prensipleri açısından Mustafa Kemal'in söylem ve uygulamaları ele alınmıştır. Bu değerlendirmeyi yaparken Foucault'nun söylem analizi metodolojisi kullanılarak, Mustafa Kemal'in iktisadi devlet oluşturma gayesine dair neler yaptığı altı aşamada özetlenmiştir.

Söylemsel yapıların belirlendiği ilk aşamada, söylemsel nesneyi oluşturan tüm cümleler örtük ya da açık şekilde belirlenmiştir. Dolayısıyla çalışma açısından *iktisadi devlet* kavramı altında *borçlanmayan, ussal olan, siyaset ile yönetim işlevlerini ayıran, çağa uygun ve kendine has kanunları olan milli bir ekonomi modeli* çerçevesinde ifade edilen kelimeler görünür olmuştur. Bu anlamda,

38 Fişek, *age.*, s. 1.

39 İsmet Giritli, *Bir Ulusal Modernleşme Teorisi Olarak Atatürkçülük, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi*, Ankara 2004, s.14

40 Giritli, *age.*, s.16

41 Bülent Daver, "Atatürk'te Bilim, Fen Kavramları, Çağdaşlaşma", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (Atatürk Araştırma Merkezi) Uluslararası 2. Atatürk Sempozyumu 9-11 Eylül*, Ankara 1991, C 1, s. 61.

42 Sadi Irmak, *Atatürk Bir Çağın Açılışı*, İnkilap Yayınevi, İstanbul 1984, s. 296.

43 Irmak, *age.*, s. 296.

44 Giritli, *age.*, s. 65.

Mustafa Kemal'in ortaya koyduğu bağımsızlık sorunsalına bağlı olarak gerçekleşecek iktisadi devlet kavramının arka planında, ussal bir yaklaşım ve kavramın etkinliğini sergileyen topluma nüfuz edebilme kapasitesi olacaktır. Yasalara uymak ve her kesim için adaleti sağlayabilme becerisinin yanında bilimsel bir metot izlemek⁴⁵ bu amacı gerçekleştirecektir. Bu bakış açısını Atatürk “*her işin esas hedefine kısa ve kestirme yoldan varmak şayanı arzu olmakla beraber, yolun makul, mantıklı ve bilhassa ilmi olması şarttır.*”⁴⁶ diyerek tamamlamıştır. Hatta “*muhtelif ihtimalleri çok iyi hesaplamalı en iyi görüneni cüret ve katıyet ile tatbik etmelidir*”⁴⁷ sözüyle, söylem ve eylem tutarlığını vurgulamıştır. Dolayısıyla Mustafa Kemal iktisadi devlet söylemi üzerinden temel bir sorun ve buna yönelik çözümleri önceden hayal ettiği düşünülebilir.

Bir başka sözünde de “*Benim Prensibim Her Şeyi Kendi Kanunlarına İçinde İncelemektir*” diyen Atatürk, bilimsel yaklaşım ile hukuk ilminin kurallarına göre devlet idaresinin gerekliliğine inandığını söyleyerek, politik ekonomi düşüncesinin dayanacağı esası bizlere göstermiştir. Bu açıdan, aslında Woodrow Wilson'a kadar uzanan bir yönetim-siyaset ayırımına yakın bir görüşle⁴⁸ devlet idaresinin farklı boyutlarını kendi prensipleriyle çözülmesi gerektiğini söylerken; “*her kuşak kanunlarını kendisi yapar*” diyerek, her kuşağın çağına uygun hukukuna hürmet edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁹ Dolayısıyla söylemsel yapının inşa sürecinde, çağa uygun şekilde ulusal egemenliğe dayalı, halkçı, laik, cumhuriyetçi ve devrimci gibi ilkelerden hareketle, batıyı kopyalamayan ancak olumlu taraflarını alacak olan⁵⁰ *iktisadi devlet* tahayyülü canlandırması anlamlıydı. Bu iktisadi faaliyetler içinde bütçe faaliyetleri ile bu işten anlayacak ehillerden oluşan bir meclisin kurulması gibi konuların müzakere edilmiş olması da⁵¹ bu konuya verdiği ehemmiyeti

45 Frederick Winslow Taylor, *The Principles of Scientific Management*, Harper and Brothers Publishers, New York and London 1919, s. 26, [http://strategy.sjsu.edu/www.stable/pdf/Taylor,%20F.%20W.%20\(1911\).%20New%20York,%20Harper%20&%20Brothers.pdf](http://strategy.sjsu.edu/www.stable/pdf/Taylor,%20F.%20W.%20(1911).%20New%20York,%20Harper%20&%20Brothers.pdf), son erişim tarihi: 06.10.2022, son erişim tarihi: 06.11.2022.

46 Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 139.

47 Faruk Güventürk, “Atatürk'ün Devlet İdaresi Anlayışı ve Devlet Adamlığı”, *Atatürk Dizisi Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara 1984, S 17, s. 46.

48 Emel Doğramacı, “Devlet Adamı Olarak Atatürk ve Bilimselliği”, *Atatürk Dizisi Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara 1984, S 17, s. 69.

49 Bedrettin Demirel, “Okuyan Bir Devlet Adamı: Atatürk”, *Atatürk Dizisi Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, Ankara 1984, S 17, s. 5.

50 Kongar, *age.*, s. 100.

51 Levent Köker, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, 14.

göstermekteydi. Bu modelin taslağı, Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir İktisat Kongresi açılışında iktisadi kalkınma sorunu izah edilirken yapılmıştır. Buna göre; "Tam bağımsızlık için hakimiyet-i milliye, hakimiyet-i iktisadiye ile tarsin edilmelidir. Halk Devri, İktisat Devri mefhumıyla ifade olunur. Halk devrinin tarihi sabanla yazılacaktır. İktisadi kalkınmanın araçları, ulus içinde iş bölümü yapmış olan meslek zümreleri sonra da yabancı sermayedir".⁵²

Özünde Simon'un da vurguladığı gibi: "kamu yarına olan bir kararın ancak rasyonel kabul edilebileceği"⁵³ prensibinden hareketle Mustafa Kemal'in halkın önceliklerini baz alarak planladığı bir kurtuluş reçetesi olduğu açıktır. Kısaca bir ülkenin temel sorunsalı söylemsel nesne olarak iktisadi devlet kavramıyla ortaya çıkmıştır.

Foucaultcu söylem analizin ikinci aşaması olan *söylemler aşaması* sürecinde aynı söylemsel nesne farklı söylem inşaları tespit edebilir. Örneğin çalışmada, *iktisadi devlet söylemi karma, devletçi, mutedil devletçi, Kemalist veya milli ekonomi gibi modellerle* ifade edilebilmiştir. Bunu yaparken kimi zaman ekonomik bağımsızlık fikri kimi zamanda liberal veya komünist düzene dair söylemlerden yola çıkmıştır.

Öncelikle devletçilik kavramı üzerinden kurulan söyleme bakacak olursak; İnönü, 1930 tarihinde Sivas demir yolunun açılması sırasında, mutedil devletçi kavramıyla yeni politik iktisat tanımı yaparak, salt devlet kontrolü değil aslında özel sektörde öncelendiğini ima etmiştir.⁵⁴ Halbuki Mustafa Kemal şöyle belirtmiştir: "bizim takip ettiğimiz devletçilik ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi memuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde bilhassa iktisadi sahada devleti filen alakadar etmektir".⁵⁵

Yukarıdaki ifadeye bakıldığında, devletçiliğin öncelikle kamu çıkarı ve özel teşebbüslere verdiği öncelikle tanımlanabilecek bir felsefe olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Tüm bunların yanında, Mustafa Kemal'in felsefesini

Baskı, s. 208.

52 Köker, *age.*, s. 191.

53 Herbert Simon, A., "Rationality in Political Behavior, International Society of Political Psychology", *Special Issue: Political Economy and Political Psychology*, C 16, S 1, March, 1995, s. 50, <https://www.jstor.org/stable/3791449>, son erişim tarihi: 06.11.2022

54 Kongar, *age.*, s. 107.

55 Kongar, *age.*, s. 108.

demokrasi kavramıyla ilişkilendiren görüşlerin de olduğu aşikârdır. Demokrasi ve devletçiliğin aynı potada tartışıldığı alan içinde iktisadi sistem daha çok Kemalist ekonomik model adıyla tanımlanmıştır.

Aslında Kemalizm kavramıyla, halkçılığının milli iktisadi düşünce ve pratiğine yansımalarıyla, toplumsal çıkarın üstünlüğünü vurgulayan, bir iktisadi politika ilkesi anlaşılmaya başlanmıştır.⁵⁶ Bu yönüyle, Kemalist ekonomi modelinde, demokrasi ve halkçılık kavramları eşitlikçi bir boyutun ve hızlı sanayileşmenin aracı oluyordu⁵⁷. Devletçilik bu anlamda Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1931 ve 1935 yıllarındaki programlarında ziyadesiyle kullanılmış ve bunu Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğan, Türkiye'ye has bir sistem olarak tanımlarken; devletçiliğin liberalizm ve sosyalizmden farklı olduğu hususunu "biz bize benzeriz"⁵⁸ söylemiyle nitelemiştir. Hatta Mustafa Kemal Atatürk: "ferdiyet inkişâfının, mâni karşısında kalmaya başladığı nokta, devlet faaliyetinin hududunu teşkil eder"⁵⁹ ifadeleriyle devletin de yeri geldiğinde sınırlarının olması gerektiğini belirtmiştir. Bu anlamda Mustafa Kemal, karizmatik lider olarak ortaya çıkmış ve topluma nüfuz edecek fikirleriyle halk tarafından kabul görmüş, yeni bir toplumsal yapı kurma becerisiyle karizmasını kurumsallaştırmıştır.⁶⁰ Öyle ki sadece demokratik sistemin yöneticileri tarafından değil, tarihsel açıdan diktatör yönetim anlayışla öne çıkan Hitler "Yeni Türkiye'nin büyük ve dahi yaratıcısıdır ki, talihin terk ettiği ve kaderin çöküntüye uğrattığı o zamanki müttefiklerine, kalkınma için ilk muhteşem örneği verdi"⁶¹ söylemiyle onun zihnindeki politik ekonomi görüşündeki isabete vurgu yapmıştır.

Analizin üçüncü aşaması olan ve farklı söylemlerle neyin amaçlandığını gösteren *eylem yönelimi* sürecinde ise; bir söylemin görevine ve diğer söylemlerle ilişkisine bakılarak, *birlik ruhu, iş bölümü ve planlamaya dayalı bir politik ekonomi yönetiminin kararlarının ortak amaca hizmet etmesi, rasyonel olması ve ikna kabiliyetinin olup olmadığı* hususlarına değinilmiştir. Örneğin Atatürk İzmir İktisat Kongresinde yaptığı konuşmada:

56 Köker, *age.*, s. 23.

57 Köker, *age.*, s. 24.

58 Köker, *age.*, s. 193-194.

59 Köker, *age.*, s. 196.

60 Salih Güney, *Davranış Bilimleri Açısından Atatürk'ün Liderliği*, Ocak Yayınları, Ankara 1999, s. 224.

61 Güney, *age.*, s. 376.

...Türk tarihi incelenecek olursa bütün yükseliş ve çöküşlerin nedenlerinin bir ekonomi konusundan başka bir şey olmadığı anlaşılır...kılıçla ülke ele geçirenler, sabanla ülke ele geçirenler karşısında yenilmeye ve sonunda buldukları konumu yitirmeyi mahkumdurlar... Siyasal askeri başarılar ne denli büyük olursa olsunlar ekonomik başarılarla taşlandırılmazlarsa sürekli olamaz, az zamanda sönerler. Bu nedenle en güçlü ve parlak zaferimizin de sağladığı ve daha sağlayabileceği yararlı sonuçlar alabilmemiz için Ekonomik egemenliğimizin sağlanması, güçlendirilip genişletilmesi gerekir. Efendiler içine girdiğimiz halk döneminin, ulusal dönemin tarihini yazabilmek için de kullanacağımız kalem, saban olacaktır. Bence halk çağı ekonomi çağı kavramı ile anlatılır⁶²

söyleminde bulunmuştur.

Chester Barnard'ın "Nedenleri ifade etme ihtiyacı, insanların en derin gereksinimlerinden biridir. Konuşmak büyük ölçüde mantığa dayalıdır ve nedenleri ifade etme de konuşmaya dayalıdır. Dolayısıyla çok muhakeme yaparak bunu çok fazla dillendirmek problemin çözülmesini sekteye uğratmaz"⁶³ ifadelerinden yola çıkarak, Mustafa Kemal'in, kalkınma planlanmasına ve emeğe dayalı üretim ekonomisine verdiğini önemi defalarca söylemesi, onun bir şeyi çok fazla tekrar etmesi gereksiz konuştuğu anlamına gelmemeli, aksine amaca giden çözüm yolunu, herkesin mantığına uyacak şekilde anlatmaya çalıştığı düşünülebilir.

Bu aşamada Mustafa Kemal'in iktisat vekili olarak Mahmut Esat Bey 1923'te İzmir iktisat kongresinde söylediği aşağıdaki sözler önem kazanmıştır:

Memleketimizin iktisadi mana ve ihtiyacına, iktisat tarihimizin ruhyatına muvafık başlı başına bir iktisat siyaseti takip etmek mecburiyetindedir...biz ne bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler ne de sosyalist, komünist, etatist veya himaye mekteplerinden değiliz. Bizim de yeni Türkiye'nin yeni iktisadi manasına göre yeni bir iktisat Mektebimiz vardır. Buna ben yeni Türkiye iktisat mektebi diyorum... İktisadi teşebbüs kısmen devlet, kısmen teşebbüs-ü şahsi tarafından deruhte edilmelidir. Mesela büyük kredi müessesatını, sanayi teşebbüsatını devlet idare edecektir. Hülasa bazı hususatta

62 Meydan, *age.*, s. 120.

63 Chester I. Barnard, "Mind İn Everyday Affairs: An Examination İnto Logical And Non-Logical Thought Processes" *Management Journal of History*, C 1, S. 4, 1995, s. 12.

iktisadiyatımız devletleştirme usulünü takip edecek, bazı hususlarda iktisadi teşebbüslerini şahsi teşebbüslere terk edecektir.⁶⁴

Yukarıdaki açıklamalarla, Mustafa Kemal: “İnsanların fert halinde değil, cemiyet halinde mütalaa olunmalıdır” ifadeleriyle iş bölümü kavramına önem atfetmiş olduğu⁶⁵ ve topyekûn bir kalkınma hayali tasarladığı ifade edilebilir. Geleceğe dair kurduğu hayal çerçevesinde “iş bölümü, insanlar arasında mevcut olan tabii ve tarihi bağlara, yeni birçok kuvvetli bağlar ilave etmiştir. Bu yeni bağlar, insanlara birbirlerinin eksikliklerini tamamlatan yalnız bugünü değil, yarını da temine çalışan bağlardır” diyerek⁶⁶, kendisinin tüm askeri ve idari mücadelelerinde iş bölümüne verdiği değeri göstermiştir.

Bunlara ilaveten, ikinci beş yıllık kalkınma planında, gelişen bir ekonomide devlete düşen görevleri sınırlandırmadan, iktisadi kalkınma amacı ile huzur ve istikrarı sağlayan, adil bir gelir dağılımı ve dengeli bir üretim amacına yönelik her safhanın vakti gelince hayata geçirilmesi düşünen Mustafa Kemal: “*Bir plan dabilinde önce Milli teşkilat kurduk. Sonra Meclis'i topladık. Önce meclis hükümeti kurduk. Ondan sonra da Cumhuriyet Hükümeti'nin teşkil ettik*”⁶⁷ diyerek, aslında genel yönetim anlayışının en önemli ilkesi olan planlamaya değinmiş ve “Uygulamayı birtakım evrelere ayırmak ve adım adım ilerleyerek amaca ulaşmaya çalışmak gerekiyordu. Başarı için pratik ve güvenilir yol, her evreyi vakti geldikçe uygulamaktı”⁶⁸ söylemiyle, gerçek anlamda yönetimin ana unsuru olan planlama işlevini kullanmıştır. Planlamanın amacı ise; milli siyaset oluşturabilme iradesi için de şu sözleri söylemiştir: “milli sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi kuvvetimize dayanmakla varlığımızı koruyarak, millet ve memleketin gerçek saadet ve refahına çalışmak...Genellikle milleti uzun emeller peşinde yorarak zarara sokmamak...Medeni dünyadan, medeni, insani ve karşılıklı dostluk beklemektir.”⁶⁹

Dolayısıyla Kemalist Ekonomi Modeli içinde planlı kalkınmaya yönelik hedefin, Mart 1922'deki meclis konuşmasında da aşağıdaki gibi izah edildiğini görüyoruz. “Sizlere ekonomi alanındaki çalışmalarımızın temel noktalarını genel olarak açıklamış bulunuyorum. Bundan sonra Bakanlar Kurulumuzun

64 Kongar, *age.*, s. 117.

65 Demirel, *age.*, s. 22

66 İnan, *Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 521

67 İnan, *age.*, s. 151.

68 Daniel Dumovlin, *Atatürk'ten Düşünceler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s.191.

69 Dumovlin, *age.*, s. 299.

ekonomi politikamızda, saptamış olduğumuz bu temel ilkelere uygun olarak hazırlanacak bir plana göre uygulamaya geçmesini bekliyoruz... Bu girişimde başarı ancak sürekli bir planla ve en akıllı çalışmayla olanaklıdır”⁷⁰ demiştir.

Peter Drucker’a göre; örgütün ihtiyaçlarına göre bir hedef belirlemek ve insanları işlevsel bir hedefe yöneltmek ancak amaca göre yönetimi sağlayabilecektir. Bunun için de belirli performans, işe ve iş atamalarına gerek duyabilecektir.⁷¹ Aynı şekilde Barnard da sorunu çözmeye yönelik bir çaba, gerçekliğe yönelik olarak bir hareket tarzı içinde ancak sorundan etkilenenlerin ikna edebileceğini belirtmiştir.⁷² Her iki görüş açısından da Atatürk’ün ulaşılabilir hedefler seçerek, Çankaya’da verdiği yemeklerde tartışma platformu kurması ve buradan ortak akla ulaşma gayreti/çabası onun, sonuç odaklı bir stratejist olduğuna işaret edebilir.⁷³ Bu nedenle, “Öyle bir iktisat devrilazımdır ki, memleketimiz insanca yaşamasını bilsin, insanca yaşamanın neye bağlı olduğunu öğrensin ve sebeplere yönelsin”⁷⁴ tahayyülüyle, iktisadi devlet içinde, insanca yaşanacak bir ekonomik düzen kurgusu halkça rıza gösterilmiştir. Sonuçta da ortak aklın çıktılarını gizlemeden 1 Mart 1922 tarihli meclis konuşmasında, 1923 tarihli İzmir İktisat Kongresi’ni açılış konuşmasında ve daha sonra da 1930’da kaleme aldirdığı Medeni Bilgiler Kitabı ile 1933 yılında hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında zikrettiği görülmüştür. Öyle ki onun ekonomik anlamda tam bağımsızlığı içeren stratejik öngörüsü, siyasi bağımsızlığı kazandıran Lozan anlaşmasından dört ay önce vurgulanarak⁷⁵ öne çıkmıştır.

Söylemsel inşaların oluşturduğu *öznelere konumlandırılmalarına* odaklanıldığı dördüncü aşamada; köylü, tüccar, eşraf, burjuva ve askeri ile sivil bürokrasi gibi sınıfların toplumsal yapıdaki yerleri ile yer edinimlerini sağlayan özellikleri irdelenmiştir. Bu sınıfların konumlandırılmalarının yapılabilmesi için her sınıfın kendine has ihtiyaçları vurgulanmıştır.

70 Meydan, *age.*, s. 137.

71 Peter. F. Drucker, “What results should you expect? A users’ guide to MBO”, *Public Administration Review*, 36(1), 1976, s. 13. <https://ipwna.ir/wp-content/uploads/2018/05/what-results-should-you-expect.A-user-guide-to-MBO.pdf>, son erişim tarihi: 06.11.2022.

72 Barnard, *age.*, s.14.

73 Nejat Tarakçı, *20. Yüzyılın Strateji Debası Atatürk*, Truva Yayınları, İstanbul 2011, s. 108-109.

74 Tarakçı, *age.*, s. 140.

75 Meydan, *age.*, s. 117.

Bu amaca yönelik, herkese iş sağlanması, hızlı ekonomik kalkınma, ihracatın elverdiği kadar ithalat yapılması, kişiler ve bölgeler arası gelişmişlik farkının giderilmesi, özel girişimin geliştirilmesi ve hızlı teknolojik gelişme gibi hedefler⁷⁶ aslında kendi içinde bir özneyi barındırmaktaydı. Bu nedenle Drucker'ın belirttiği gibi “Hedeflere göre yönetimin sonuç elde etmesi gereken bir sonraki alan, öncelikler ve sonradanlıklar alanıdır...Kurumlar konsantre olmalı ve öncelikler belirlemelidir...”⁷⁷. Bu açıklamalar ışığında, köylünün, emekçinin hak ettiği değeri alması, esnaf ve tüccarın güçlenmesi, burjuva sınıfının yaratılması ile asker-sivil bürokrasinin kamu hizmetlerine yönelik etkin çalıştırılması gibi amaçlar onların toplumsal yapıdaki yerlerini göstermeye yardım ediyordu. Öncelikle Kemalist ekonomi modeli (devletçi-karma model) halkçı ve demokratik özelliklerine istinaden yerli bir ulusal burjuvanın güçlendirilmesini ve eş zamanlı olarak da üretici ve emekçi olan köylü ve işçiye de hak ettiği değeri verme çabasıydı.

Bu anlamda sermaye sahiplerine destek verilirken, yatırım yapamayacağı alanlarda adil gelir dağılımını sağlayacak mekanizmaların yaratılması, olası bir sınıf çatışması da engelleyecekti.⁷⁸ Bu çabayı Atatürk: “...ekonomi politikamızın önemli amaçlarından biri de toplumun genel faydasını doğrudan doğruya ilgilendirecek kuruluşlar ile ekonomik alandaki teşebbüsleri mali ve teknik gücümüz ölçütlerine uygun olarak devletleştirmektir”⁷⁹ sözleriyle vurgulamıştır. Örneğin Adana Demir Yolları İşletmesi (1928), Mersin-Tarsus-Adana işletmesi (1929), Haydarpaşa liman işletmesi (1928) gibi işletmeler 1930'dan önce millileştirilerek, bu amaca hizmet etmiş ve devletçi pratiklere ait fikirlerin 1923'lere kadar geriye gittiğine dair ipuçları vermiştir.⁸⁰

Pratiklerin ortaya çıkarıldığı, yani söylemsel yapılardan oluşan hangi eylemlerin türetildiği beşinci aşamada, söylem-eylem ilişkisine bakılmıştır. Dolayısıyla çalışmamız açısından gerçekleştirilen milli iktisat kongresi, tasarruf tedbirleri, sosyal yardım sandıkları ve devlet baba rolü üzerinden alınan tedbirler ile Lozan barış görüşmelerindeki kararlar, bu sürece ilişkin boyutlar olmuştur.

76 Ramazan Topdemir, Atatürk'ün *Doğu-Güneydoğu Politikası ve GAP*, Truva Yayınları, İstanbul 2009, İkinci Baskı, s. 34-35.

77 Drucker, *age.*, s. 14.

78 Meydan, *age.*, s. 136.

79 Kongar, *age.*, s. 158.

80 Kongar, *age.*, s. 159.

Mustafa Kemal her şeyden önce söylemler ile uygulamalar arasında tutarlı bir yaklaşım olması gerektiğini “yapmak, maddi ve manevi kuvvetleri, zekâ ve maharetleri birleştirmektir”⁸¹ diyerek, anlatmaya çalışmıştır. Aslında Simon’un da işaret ettiği “insanların eylemleri ile sözleri ilişkilidir. Bunlar arasındaki bilgi yanlışsa karar da yanlış olacaktır”⁸² sözlerine yakın düşündüğünü göstermiştir. Örneğin; vatandaşlar ile yabancıların eşit şartlarda yaşamasının gerektiğine dair inancını: “kendi halkının çıkarları için yabancıların çalıştığı bazı iş alanlarının yerli halkın kontrolüne bırakılması gerektiği”⁸³ görüşünden anlayabiliyoruz. Bu amaçla 25 Mayıs 1935’ten sonra yabancı pasaport taşıyanlar için belirli meslekleri yasaklayan bir düzenleme hayata geçirilmiş ve Mustafa Kemal şunları söylemiştir. Bu karar yabancı düşmanlığı olarak algılanmamalı, bilakis eğer yabancılar Türklere esir muamelesi etmek arzusunda değillerse gelsinler hangi millete mensup olursa olsunlar, bunlar çalışmak istedikleri takdirde Türkiye’de iyi karşılanacaklardır. Doğulu ve batılılar karşısındakine aynı şekilde muamele etmelidirler birbirleri için eşit insanlık hakları tanınmalıdır. Artık doğuluları batının altına düşünen imtiyazlar kalkmalıdır⁸⁴ demiştir.

Yukarıdaki söyleme, “saptanan hedeflere yönelik etkin bir yönetim, politik bir süreç olmaktan çok idari bir süreci kapsar prensibiyle”⁸⁵ baktığımızda, Mustafa Kemal’in halkının çıkarlarını koruyacağına dair yaptığı söylemler, eylemlerle de desteklenmiştir. Bunu yaparken siyaset alanında yer edindiği şekliyle, halk yardakçılığı (popülizm) yapmamış, gerekli şartlar altında yabancılara da yatırım yapma imkânlarını vermiştir.

İktisadi devletin olmazsa olmaz gayelerinden biri olarak kendi kendine yeten ülke amacı için, tasarruf tedbirlerine önem vermiş ve “tutumluluk ulusal amacımız olmalıdır” diyerek, 18 Aralık 1929’da Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetini kurduştur.⁸⁶ Burada anlaşılan şudur ki Atatürk’ün Türklerin fakirliğine karşın yabancıların ve azınlıkların zenginliğine duyduğu tepki nedeniyle, onu ulusal çizgide halkçı bir ekonomik model hayaline götürmüştür.⁸⁷ Öyle ki Mustafa Kemal 18 Kasım 1920’de Türkiye Büyük

81 Dumovlin, *age.*, s. 225.

82 Simon, *age.*, s. 46

83 Meydan, s. 94.

84 Meydan, *age.*, s. 116.

85 Drucker, *age.*, s.18

86 Drucker, *age.*, s. 142.

87 Drucker, *age.*, s. 162.

Millet Meclisinde halkçılık beyannamesi olarak kabul edilmiş halkçılık programını sunmuştur. Burada özetle şunları ifade etmiştir. "...Halkın öteden beri karşılaştığı sefalet sebeplerini, yeni araç ve örgütlerle kaldırarak yerine refah ve mutluluk yerleştirmeyi ister ve bundan dolayıdır ki, toprak, adliye ve iktisat işlerinde ve diğer meselelerde sosyal kardeşliği ve yardımı halkın ihtiyaçlarına göre yenilikler vücuda getirmeyi hedef sayar".⁸⁸ Yukarıda hedeflere yönelik söylemlerle, devlet baba vurgusu üzerinden nihai amacın resmi çizilirken, iktisadi devlet teşekkülleri eliyle, gerçekleştirmeye çalışılan⁸⁹ bir kalkınma yöntemiyle halkçılığın işleyebileceği düşünülmüştür.

Foucault'nun söylem analizine uygun olarak altıncı aşamayı oluşturan *öznel*lik durumunda, özne konumlarında potansiyel olarak neler hissedilir, düşünülür ve yaşanır? Soruları üzerinden öznelere deneyimlerine odaklanılır. Çalışma açısından köylünün milletin efendisi görülme isteği ile zengin sınıfın oluşturularak yerli burjuvazinin doğma isteği aynı potada değerlendirilirken, diğer taraftan da askeri ve sivil bürokrasinin yeni bir elit sınıf oluşturma hali, kaçınılmaz olarak görünürlüğünü artırmıştır.

Mustafa Kemal'in söylemsel nesne haline getirdiği iktisadi devlet kavramı üzerinden başat rol alan ve özne haline getirilen temel unsurlar, milletin efendisi köylü ile zengin bir sınıfın varlığı kavramları olmuştur. Ona göre ulusal bir ekonominin işleyebilmesinin iki önemli araç bunlar olacak ve devlet gerektiğinde kendi büyük yatırımlarıyla bu paydaşları destekleyecektir. Mustafa Kemal'in nihai ekonomi politik duruşunu yansıtan fikirlerini Anadolu gezisi esnasında yaptığı aşağıdaki açıklamalarda görebiliriz.

Mustafa Kemal'in ekonomi politikasının, bir ulusal bağımsızlık ekonomisi niteliği şöyle belirtilebilir. Türkiye halk dönemine girmiştir. Halk dönemi ekonomi dönemi demektir. Türkiye halk kaynağının gözü çiftçidir, çobandır, köylüdür. Bağımsızlık ekonomisinde temel katkı bu kesimden gelecektir. Ama Türkiye'nin bağımsızlık sorunu bir çağdaşlaşma sorunudur, öyle ise, Türkiye endüstri devrimini de gerçekleştirmeye, fabrikalar kurmaya, demir yolları döşemeye, kendi ürünlerini kendisi işlenmiş mal haline getirmeye zorunludur. Bu işler tam bağımsızlık ilkesi içinde, ulusun kendi gücüyle, kendi emeğiyle, kendi olanaklarıyla bu halk yönetiminin işlediği, yürüdüğü bir toplum düzeninde yapılacaktır. Yabancı anapara, anamal (sermaye) gerekebilir,

⁸⁸ Drucker, *age.*, s. 163.

⁸⁹ Tarakçı, *age.*, s. 88.

çekilebilir ama Osmanlı devleti ve Hindistan yabancı anapara yüzünden sömürgeleşmiş, batmıştır. Yabancı anamalin, anaparanın jandarmalığını yapan bir ekonomi, ulusal bağımsızlık ekonomisi değil, sömürge ekonomisidir. Burada halkı ulusal emek anlaşmasına çağırırken, halk dönemi dediği ulusal ekonomi dönemi için, bir simge kullanmaktadır. Saban! Bu simge o günkü koşullarda çiftçi-esnaf Anadolu halk yapısının ekonomik gücünü, ‘temel üretim gücünü’ deyimlemektedir. Tam bağımsızlığa doğru nasıl köylünün, esnafın, sanatçıların kılıçlarıyla yürüdüyse gerçekçi ve ulusçu Mustafa Kemal, ekonomik bağımsızlığa da toplumun ana üretici gücü köylüler, esnaf, sanatçı ve işçilerle, ‘çalışan zavallı halkla’, onların sabanları, onların yaratıcı namuslu emekleri ile yürümek istemektedir.⁹⁰

demiştir.

Bu konuda Atatürk kendi ekonomi politiğinde bağımsız halk devletinden yana olup; bu anlamda baba devlet imgesi ile hem halkı göndirmeyi hem de ulusal burjuvazi yaratmayı düşündüğünü, söyleyebiliriz.⁹¹ Yine aynı şekilde 1 Mart 1922’de TBMM’de yaptığı konuşmada “Türkiye’nin sahibi ve efendisi kimdir?” sorusuyla başladığı konuşmasına, “Türkiye’nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. O halde herkesten çok refah, saadet ve servete hak kazanan ve layık olan da köylüdür”⁹² cevabını vermiştir. Böylece milli ekonominin en önemli unsuruna açıklık getirmiştir. Türkiye ekonomisinin yönelmesi gereken amaç konusunda ise: “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin izleyeceği yol bu temel amacın (köylünün kalkındırılması) sağlanması yolunda olmalıdır... köylünün çalışması sonunda elde edeceği emeğinin karşılığını onun kendi yararına olmak üzere yükseltmek ekonomi politikamızın esası ruhudur...”⁹³ söyleminde bulunmuştur. Bu yorumla iktisadi üretim mekanizmasını işleyebilmesi için ilk ve en önemli başlangıç noktasının köylü sınıfı üzerinden gerçekleştiğine dikkat çekmiştir. Sadece köylü üzerine kurulu bir kamu ekonomisi kurgulamamış, ek olarak diğer paydaşlara da önem verdiğini, İzmir İktisat kongresindeki aşağıdaki ifadeleriyle özetlemeye çalışmıştır.

90 Kansu, *age.*, s. 43-44.

91 Kansu, *age.*, s. 16.

92 Meydan, *age.*, s. 171.

93 Meydan, *age.*, s. 171-172.

Sınıfsal eşitlikten ve halk hükümetinden söz eden Atatürk ekonomide başarı için devlet ile özel teşebbüsün el ele vererek birlikte çalışması gerektiğini belirtmiştir. “özel teşebbüsün bir engel karşısında kalmaya başladığı nokta devlet faaliyetinin sınırını oluşturur. Buna karşın genellikle zaman ve mekânda sürekli bir özel nitelik gösteren ekonomik bir işi devlet üzerine alabilir. Örneğin, bir iş ki, büyük ve düzenli bir yönetimi gerektirir ve özel teşebbüs elinde başarısızlığa uğrama tehlikesini gösterir veya genel bir ihtiyaca karşılık gelir, o işi devlet üzerine alabilir. Madenlerin, ormanların, kanalların, demiryollarının, deniz taşımacılık şirketlerinin devlet tarafından yönetilmesi ve para ihraç eden bankaların millileştirilmesi ve su, gaz elektrik ve saireye ait işlerin yerel yönetimler tarafından yapılması yukarıda açıkladığımız türden işlerdir.⁹⁴

Bir tarafta köylünün, emekçinin diğer tarafta ise burjuva sınıfının güçlendirilmesi isteği söylemsel nesnemiz açısından iktisadi devletin iki ana öznesi olmakla beraber, bir diğer önemli özne de askeri ve bürokratik sınıfın politik ekonomiye yön verebilme kapasitesi olmuştur. Bu anlamda, Kemalist devletçilik uygulama aşamasında, salt bir iktisadi politika olmayıp, bürokratik-otoriter bir toplumsal ve siyasal örgütlenme tipinin ifadesi olduğu⁹⁵ eleştirilerini de beraberinde getirmiştir.

Sonuç

Mustafa Kemal Atatürk'ün halk ile başardığı askeri zaferinin akabinde kendisini bekleyen belki de daha zor bir görev bulunmaktaydı. O da Osmanlı devletinden kalan borçlar nedeniyle, iktisadi ve mali hayatta karşılaşıacağı sorunlardı. Bu sorunların çözümü için iç politikada köylü, işçi, esnaf, zayıf sermeye sınıfı ve askeri-sivil bürokrasinin çıkarlarının aynı potada dengelenmesi gerekliydi. Dış politikada ise misak-ı millinin istikametinde mali ve iktisadi anlamda da misak-ı iktisadinin kabul edilerek, kayıtsız şartsız bağımsız bir ekonomi ve kapitülasyonların kaldırılması amaçlanmıştı. Diğer bir ifadeyle, milli bir ekonomi amaçlanmıştı. Ancak buradaki önemli husus; milli ekonomi yönetimi dönemin liberal, Bolşevik veya sosyalist ideolojilerden hangisine göre işleyeceğiydi. Mustafa Kemal tam da bu noktada, tarafsızlığını halkın da rıza gösterebileceği bir kavramla anlatmaya çalıştı. Bu kavram, devletçi-mutedil devletçi-karma ekonomik veya Kemalist

94 Meydan, *age.*, s. 166.

95 Köker, *age.*, s. 219.

ekonomik model gibi yapılarda belirebilen *iktisadi devlet* kavramıydı.

Mustafa Kemal iktisadi devlet tahayyülünü, zaman zaman devletçilik merkezli yaklaşımla ifade etse de aslında amacı şahsına münhasır bir politik ekonomi yönetimi kurmaktı. Bu sistem halkçılık ilkesinden gücünü alan, kamusal çıkarı ön planda tutan, özel teşebbüsleri de yadsımayan ve sermaye birikiminin önemine inanan bir yapıydı. Diğer bir anlatımla; iktisadi devlet, üretimi kendi olanaklarıyla sağlayacak mekanizmaları geliştirmek için köylü ve işçi sınıfının kalkındırılmasını amaçlayan bir yapı inşa etmek istedi. Buna ek olarak, üreten bir ekonominin mallarının işlenmesi ve sanayi hamlesi yapılabilmesi için yeri geldiğinde devletin de elini taşın altına koyabileceğini ve özel teşebbüslerin olası sermaye yetersizliğine destek verilebileceğini, bu manada büyük yatırımların devletçe üstlenebileceğini düşünüyordu. İlk bakışta devletçilik özellikleri öne çıksa da aslında politik anlamda popülistlik içeren kararlar silsilesiyle değil idari anlamda oldukça işlevsel olan yönetsel kararlarla bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştı.

Yukarıda anlatılan sebeplerle, Mustafa Kemal'in iktisadi devlet kavramı altında anlatılmak istedikleri ve bu kavramı politik ekonomi yönetimi açısından nasıl idare ettiğini değerlendirmek anlamlı olmuştur. Değerlendirmeler yapılırken, yönetim bilimi prensiplerinden yararlanılmıştır. Mustafa Kemal'in iktisadi devlet yönetimine dair aldığı kararlar Foucault'nun söylem analizi metodolojisi takip edilerek incelendiğinde, etkileri toplumun her kesimine nüfuz ettiği görülmüş ve bu manada meta-söylem haline geldiği tahmin edilmiştir. Sonuç itibariyle, analiz yöntemine ve yönetim bilimi ilkelerine uygun olarak, Mustafa Kemal'in kullandığı farklı tanımlamalar üzerinden, söylemsel nesne'ye hayat veren iktisadi devlet kavramı, borçlanmayan, ussal olan, siyaset ile yönetim işlevlerini ayıran, çağa uygun ve kendine has kanunları olan milli bir ekonomi modeli şeklinde vukuu bulmuştur. Bu anlamda politik ekonomi yönetimini pozitif bilime dayalı bir yaklaşımla ele alan Mustafa Kemal, askeri alanda olduğu kadar politik ekonomi alanında da başarı sağlamıştır.

Kaynaklar

Atatürk, Kemal, *Nutuk 1919-1927*, haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayın, Ankara 2004.

Ayllon Arribas Michael, Walkerdine, Valerie, *Foucauldian discourse analysis*, The Sage Handbook of Qualitative Research in Psychology, 2017, <https://www.researchgate.net/publication/336871927>, son erişim tarihi: 06.11.2022.

Barnard Chester I., "Mind in Everyday Affairs: An Examination into Logical And Non-Logical Thought Processes", *Management Journal of History*, C 1, S 4, 1995.

Daver, Bülent, "Atatürk'te Bilim ve Fen Kavramları ve Çağdaşlaşma", *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (Atatürk Araştırma Merkezi) Uluslararası 2. Atatürk Sempozyumu, Ankara 9-11 Eylül 1991*, C 1.

Demirel, Bedrettin, "Okuyan Bir Devlet Adamı: Atatürk", *Atatürk Dizisi Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, S. 17, Ankara 1984.

Doğramacı, Emel, "Devlet Adamı Olarak Atatürk ve Bilimselliği", *Atatürk Dizisi Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, S. 17, Ankara 1984.

Drucker, Peter. F, "What results should you expect? A users' guide to MBO", *Public Administration Review*, C 36, S. 1, 1976, 12-19. <https://ipwna.ir/wp-content/uploads/2018/05/what-results-should-you-expect.A-user-guide-to-MBO.pdf>, son erişim tarihi: 06.11.2022.

Dumovlin, Daniel, *Atatürk'ten Düşünceler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.

Fişek, Kurthan, *Yönetim*, SBF Yayını, Ankara 1979.

Foucault, Michel, *Entelektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar-1*, çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.

Foucault, Michel, *Özne ve İktidar, Seçme Yazılar-2*, çev. Işık Ergüden- Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.

Foucault, Michel, *Power/Know-ledge: Selected Interviews & Other Writings 1972-1977*, ed. Colin Gordon, trans. Colin Gordon-Leo Marshall-John Mepham, 1980.

Giritli, İsmet, *Bir Ulusal Modernleşme Teorisi Olarak Atatürkçülük*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi, Ankara 2004.

Graham, Linda J., "Discourse Analysis and the Critical Use of Foucault", *In The Australian Association of Research in Education Annual Conference*, 2005, <https://eprints.qut.edu.au/2689/1/2689.pdf>, son erişim tarihi: 06.11.2022.

Güney, Salih, *Davranış Bilimleri Açısından Atatürk'ün Liderliği*, Ocak Yayınları, Ankara 1999.

Güventürk, Faruk, "Atatürk'ün Devlet İdaresi Anlayışı ve Devlet Adamlığı", *Atatürk Dizisi Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, S 17, Ankara 1984.

Irmak, Sadi, *Atatürk Bir Çağın Açılışı*, İnkilap Yayınevi, İstanbul 1984.

Kansu, Atuf Ceyhun, *Kemalizmi Anlamak: Devrimcinin Kan Damarı, Halkın Yüreğine Bağlıdır*, Telgrafname Yayınları, Ankara 2020.

Kocatürk, Utkan, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.

Koçel, Tamer, *İşletme Yöneticiliği*, Beta Yayınevi, İstanbul 2003.

Kongar, Emre, *Atatürk Üzerine*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

Köker, Levent, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Meydan, Sinan, *Akl-ı Kemal: Atatürk'ün Akıllı Projeleri*, İnkilap Yayınevi, İstanbul 2018, C III.

Newman, William, *Yönetim-Sevki ve İdare*, çev. Kenan Sürgit, SBF Yayınları, Ankara 1979.

Ozankaya, Özer, *Cumhuriyet Çınarı*, Kültür Bakanlığı Atatürk Dizisi\42, Ankara 1995.

Özşen, Tayfur, *Kamu Yönetimi Ders Notları*, Mersin 2001-2002.

Rousseau, Jean Jacques, *Sanatlar ve Bilimler Üzerine Söylem-Politik Ekonomi Üzerine Söylem*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Cep Kitapları, 1. Baskı, İstanbul 2011.

Simon, Herbert A., "Rationality in Political Behavior", *Special Issue: Political Economy and Political Psychology*, C 16, No. 1, March 1995, <https://www.jstor.org/stable/pdf/3791449.pdf>, 06.11.2022.

Stahl, Carsten Bernd, "Whose discourse? A Comparison of the Foucauldian and Habermasian concepts of Discourse in Critical IS Research", *AMCIS 2004 Proceedings*, 2004.

Tarakçı, Nejat, *20. Yüzyılın Strateji Dehası Atatürk*, Truva Yayınları, İstanbul 2011.

Taylor, Frederick. W., *The Principles of Scientific Managment*, Harper and Brothers Publishers, New york and London 1919, [http://strategy.sjsu.edu/www.stable/pdf/Taylor,%20F.%20W.%20\(1911\).%20New%20York,%20Harper%20&%20Brothers.pdf](http://strategy.sjsu.edu/www.stable/pdf/Taylor,%20F.%20W.%20(1911).%20New%20York,%20Harper%20&%20Brothers.pdf), son erişim tarihi: 06.11.2022.

Timur, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*. İmge Yayınevi, Ankara 2001.

Tokat, Bülent, Şerbetçi, Derya, *İşletmecilik Bilgisi*, İstanbul 1998.

Topdemir, Ramazan, *Atatürk'ün Doğu-Güneydoğu Politikası ve GAP*, Truva Yayınları, İstanbul 2009.

